

CONSIDERAȚII ASUPRA *PSALTIRII ÎN VERSURI* A MITROPOLITULUI DOSOFTEI

CONSIDERATIONS ON THE *PSALM BOOK IN VERSE* BY DOSOFTEI THE METROPOLITAN BISHOP

Laura ORBAN

Grupul Școlar "Iuliu Maniu", Arad

E-mail: olaura3@yahoo.com

Abstract

This paper Psalter in verse is undoubtedly a valuable one, as Dosoftei is rightly considered the first learned poet of our nation. It is a pioneering work and presents many specific facets of modernity in design and style, foretelling sides of artistic or prose writing issues that can be found later in valuable writings of the Romanian culture. Dosoftei had shown to the work his own unmistakable originality. The pioneering work Psalter in verse presents many specific facets of modernity in conception and style presaging sides of artistic writing or prozodical aspects, that can be found later in the work value of Romanian culture. He tries and succeeds to be understood by the intellectuals, but also by the ordinary people. Psalter in verse from 1673 represents a milestone in the development of the Romanian language, contributing to the enrichment of the vocabulary, as well as the author's bold attempt to submit the metrical needs of a comprehensive text.

Key words: religion, poetry, meter, expressive art

Cuvinte cheie: religie, poetică, versificație, expresivitate artistică

Biserica s-a dovedit a fi de-a lungul timpului un focar al faptei de cultură. Aceasta apare în prim-plan în momente cruciale ale poporului. Dacă literatura bisericească se dezvoltă prin cărțile necesare oficierei slujbei religioase, precum *Liturghiarele*, *Evangheliarele*, *Molitvelnicul* ș.a., literatura religioasă cuprinde o paletă mult mai complexă. Literatura sacră, literatura parabolică, genuri ale literaturii, în special de influență bizantină, se vor impune și în cultura noastră veche, însă criteriul poeticului a fost valorificat abia mai târziu, începând cu secolul al XIX-lea. Începuturile, mai ales cele în slavonă, sunt dominate de tradiția imnografică, părăsită abia în secolul al XVIII-lea, când se instalează o nouă poetică ce va propune rigori ale meșteșugului, forme, idei poetice noi.

În secolul al XVII-lea, Dimitrie Barila, mitropolitul moldovean Dosoftei, este considerat unul dintre cei mai luminați cărturari, alături de marele său prieten, Miron Costin. Portretul său este schițat în *Letopiseșul* lui Ion Neculce: „Acestu Dosofteiu mitropolit nu era om prostu de felul lui. Și era neam de mazâl, pre învățat, multe limbi știe: elinește, lătinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură, deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela.” [1-5]

Activitatea sa a fost una complexă și extrem de valoroasă, abordând domenii precum traducerea cărților liturgice, traducerea psalmilor în versuri românești, hagiografie, istoriografie. Convins de nevoia introducerii limbii naționale în biserică în locul celei slavone în care se oficiau în acea vreme slujbele religioase, Dosoftei continuă opera începută de mitropolitul Petru Movilă și pe cea a diaconului Coresi. Cele mai cunoscute lucrări ale sale sunt: *Psaltirea în versuri*, *Preacinstitul acatist și Paraclisul Precistii*, *Dumnezeiasca liturghie*, *Psaltirea de-nțăles*, *Molitvălnic de-nțăles*, *Viața și petrecerea svinților și Parimiile preste an*, reușind să traducă și poemul de dragoste al lui George Chortatzis, *Erofile*.

Anul 1673 se va dovedi extrem de important pentru scrierile lui Dosoftei, acesta dând naștere unui adevărat monument al culturii noastre vechi, emblemă a erudiției și expresivității cărțurului. În acest an, Dosoftei publică *Preacinstitul acatist și Paraclisul Precistii*, arătând că acesta s-a tradus în română din limba slavonă. În textele sale în proză, există numeroase intercalări poetice, fapt ce le conferă atributul de literatură mixtă. Aceste intercalări oferă o nouă perspectivă asupra *Psaltirii*, fiind propuse etape ale metrificării: inițial, firave modificări de ritm, apoi găsirea și fixarea rimelor, pentru ca în final, versiunea obținută să capete un aer de noblețe. Spre exemplu, în *Paraclis*, Dosoftei versifică trei pagini la rând, aceasta putând fi considerată o perioadă a începuturilor, înțelegând versificarea ca un exercițiu retoric. Insistența poeticului există fără îndoială în creația lui Dosoftei, căci și în *Parimiile preste an* versifică un pasaj din Lactantius, deci nu se poate discuta despre niște experiențe unice în operă. Aranjând pasaje din proză în structuri ritmate, cutezând să creeze folosind iambul, Dosoftei încearcă să dea rețete prozodice, ajungând la rezultate uimitoare, precum faimoasa *Psaltire a Sfântului proroc David*, ce se dovedește rezultatul transcrierii unei proze în stihuri.

Psaltirea în versuri este, în opinia lui Dan Horia Mazilu și a lui Nicolae Manolescu, un text destinat literaturii, iar Nicolae Cartoian afirmă: „Prin traducerea *Psaltirea în versuri*, Dosoftei a așezat temeliiile versificației în literatura noastră cultă”. În textele lui Dosoftei există elemente care ne pot convinge că acesta versifica un text în proză. Manuscrisul din Codicele 446, editat de Tudor Vianu, unul dintre ultimele manuscrise de lucru, este împânzit de note marginale. Conform concepției vremii, aceste demersuri sunt firești, autorul fiind grijuliu cu cititorul, încercând să-l formeze „în chip retoric”, „more retoric”, deslușindu-i esențialul. Prin conservarea numărului de silabe, poezia devine un exercițiu retoric. Manifestă preocupări față de numărul silabelor, dă indicații precise cu privire la structura silabică a versurilor, fiind interesat și de „tocmirea vocalelor din coadele stihurilor”.

Psaltirea este o splendidă realizare, versurile sale scilicet la fiecare cuvânt. Se pare că modelul urmat în redactare a fost Jan Kochanowski, care scrie și el o *Psaltire*. Dosoftei a asimilat de aici palierul general, modelându-l în palierul versificației, dar le-a imprimat originalitatea proprie și inconfundabilă. Lucrare de pionierat, *Psaltirea în versuri* prezintă numeroase fațete specifice modernității de concepție și stil, prevestind laturi ale scrisului artistic sau aspecte prozodice ce pot fi regăsite ulterior în lucrări de valoare ale culturii române. Versurile din *Psalmul 49*:

„Hiara codrilor cea multă

Toate de mine ascultă.

Am și dobitoace multe,

Și de zâmbri am cirezi multe

Păsări încă am în cârduri

De se țin de hrană-n câmpuri.

Am și țarine destule,

De-mi sunt slugile sătule.

Și când mi-a trebuit pâne,

N-oi veni să cei la tine.” amintesc de mândria lui Mircea cel Bătrân din *Scrisoarea III* eminesciană, de „tot ce mișcă-n țara asta, râul, ramul...”. Ecouri din *Psalmul 101* par să fie răgăsiți în *Psalmii* arghezieni:

„Pleacă-ți auzul spre mine

Și să-mi hii, Doamne, cu bine.

Și la ce zi te-oi striga-ta,

Să-mi auz de greutate,

Că-mi trec zilele ca fumul,

Oasele mi-s săci ca scrumul.” Elemente ale literaturii populare regăsim în *Psalmul 136*, adevărată baladă populară de înstrăinare, foarte bine realizată din punct de vedere artistic, cu versuri simetric construite, ritm bine susținut. Chiar și *Psalmul 46*, un imn de bucurie și preamărire a Domnului, este

construit în manieră populară, pe baza unei simetrii. La finalul său, este strecurată subtil amenințarea indirectă:

„Și cine să-nalță

Din hire sămață,

I-a vedea tot omul

Cum i-a certa Domnul.” În același stil influențat de lirica populară este și ocara din *Psalmul 82*, trimitând spre exprimarea eroilor lui Ion Budai Deleanu din *Țiganiada*:

„Ce le dă, Doamne, spaime să fugă,

Să obosească de goană lungă,

Când le-a veni somnul cel dulce

Ca Madiianul rău să-i apuce.

Le fă, Doamne, ca lui Sisara,

Să nu să-ntoarcă să-ș vază țara.”

Lucrarea incită lectorul prin două mari domenii potențiale de analiză: pe de o parte, tendința de a raporta textul la cât mai multe fenomene similare din alte limbi, pe de altă parte, intenționalitatea artistului de a găsi cuvântul potrivit exprimării. Dosofoei încearcă și reușește să fie înțeles și de intelectualii, dar și de omul de rând. Bogăția sinonimică se observă în textul său, contribuind la îmbogățirea expresivității artistice. Spre exemplu, noțiunea de *iubire* este valorificată în lucrare prin termenii: *dragoste, iuboste, liubov, iboste, libov*. Alternanțe sinonimice, menite să asigure varietatea sunt: *șearpele – zmăul, cuptiorul – căminul, pâinea – pita* etc. Derivarea cu sufixe este extrem de valorificată: **-ătate** – *întregătate*; **-ciune** – *curățăciune*; **-eală** – *frământăeală*; **-eață** – *miroseațe* etc. La nivel fonetic se poate observa palatalizarea lui **f** în **h**, în termeni precum: *hierbinăeală, her, hiară*, care pot alterna cu formele nepalatalizate: *fiară, firei, fieratic*.

Alternanța între formele literare, muntenești câine, mâine se face cu termeni în care pot apărea fonetisme moldovenești: *cânele, pâni*. La nivelul flexiunii verbale semnalăm aceeași alternanță între formele arhaice *nu lăsa, țenea, eu nu pricepea* și cele impuse de limba literară *sărutam, eram, așteptam*. Interesante sunt și alternanțele la condițional-optativ *vrei vedea sau aș vrea face*, acestea putând fi prezente chiar în aceeași frază: „*tu mă-mvață ce-aș vrea face și ce-aș dzăce*”. Verbele la gerunziu conțin adesea un fonetism moldovenesc: *apuinđ (apunând), rămăinđ (rămânând)*. Poetul recurge la adjectivele pronominale demonstrative *acest, acel* cu particula deictică **-a**, când precedă substantivul: *odihna aceluia lăcaș, acela părinte au mânatu-o, acel de biruire cântec cântând*. Fraza este interesantă la nivelul construcției, dar poate conține construcții sintactice greoaie, precum: „*Tu strângi păsările-n ghoarbă la părău ce vin să soarbă*”. Chiar și nivelul prozodic poate reține atenția cititorului, prin rimele rare utilizate: *pucioasă – groasă; săturasă – masă; strică – nemică; teamă – de-aș depărta-mă*. Complexitatea prozodică a volumului surprinde multitudinea sentimentelor, stărilor sufletești utilizate de poet.

Concluzii

În pofida nenumăratelor imperfecțiuni de limbă și versificație, la fel ca numeroasele reușite poetice, criticii literari Dan Horia Mazilu, Nicolae Manolescu sau Eugen Negrici îl consideră pe Dosofoei unul dintre primii cărturari români dotați cu conștiință poetică, la care exprimarea se face profesional, cu intenție, adică pe bază de scheme de lucru și de program. În aprecierea valorii *Psaltirii în versuri*, majoritatea cercetătorilor moderni au abordat două căi fundamentale: fie au contestat orice talent de poet al autorului, cum este cazul lui I. Bianu, fie l-au supraestimat, precum N. Cartoian, N. Iorga sau V. Kernbach. Poziția criticilor contemporani sus-amintiți pare a fi cea corectă, căci *Psaltirea în versuri* de la 1673 reprezintă un moment important în dezvoltarea limbii române, prin contribuția sa la îmbogățirea vocabularului, precum și prin încercarea îndrăzneată a autorului de a supune un text amplu necesităților versificației. Lucrarea *Psaltirea în versuri* este, fără îndoială, una valoroasă, Dosofoei fiind pe bună dreptate considerat cel dintâi poet cult al neamului nostru.

BIBLIOGRAFIE

1. Bulgăr, Gh., Crihană, M. - *Limba și artă literară în opera scriitorilor români*, Editura Mondan, București, 1997
2. Cartoian, N. – *Istoria literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1980
3. Manolescu, Nicolae – *Istoria critică a literaturii române*, I, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997
4. Mazilu, Dan Horia – *Literatura română în epoca Renașterii*, Editura Minerva, București, 1984
5. Murariu, Partenie – *Istoria literaturii române vechi*, Tipografia Universității din Timișoara, 1975